

CSATÁK, HARCOK A HATVANI VÁRNÁL

Mint ahogy a cím is mutatja, csak azokkal az eseményekkel foglalkozom, melyek addig történtek, amíg a hatvani vár állt. Az eseményeket időrendben közlöm.

A mohácsi tragédia és a kettős királyválasztás után, Magyarország a török rablóhadjáratok színterévé vált. Ennek megakadályozására Guthi Országh János, Brodaries István és Perényi Miklós váci püspökök Hatvant (mely ekkor a váci püspökség birtokához tartozott), palánkokkal és földsánccal megerősítették.¹

1536-ban a Budát ostromló Mohamed szendrői aga és Hüszrev boszniai bég csapatai Hatvan városát kirabolták, de a várat nem sikerült elfoglalniuk. Vagyis a vár már elkészült, a falakon kívül eső város viszont védtelen volt. 1537-ben Nagy Ambrus volt a kapitánya.²

1541-ben elfoglalja Budát a török, Hatvan végvár lesz. A budai pasa fokozatosan kiterjeszti hatalmát, elfoglalja Vácot és Esztergomot.

1544-ben a török beveszi Visegrád és Nógrád várát, majd Hatvan ellen indul. Dancs Pál várkapitány és testvére Miklós belátva, hogy az erősebb várak sem tudnak a töröknek ellenállni, a vár faszerkezetét felgyújtva Egerbe megy katonáival. A török rögtön meglátta Hatvan stratégiai elhelyezkedését, fontosságát (Buda keleti védelme, valamint a kelet- nyugati és az észak-déli kereskedelmi út csatlakozási pontja), ezért Deli Curt pasával megerősítetteti a várat és megfelelő számú őrséggel ellátva szandzsák székhellyé teszi. Ide tartozott a mai Szolnok, Heves és Nógrád megye területe. A szultán Veli béget, a budai fürdők tulajdonosát nevezi ki a hatvani szandzsák első kormányzójának.³

A Hatvanba szolgáló törökök valóságos rémei voltak a környéknek az erőszakosságuk miatt. A megerősített várban még eltűrték a magyarok ottélését.

1552-ben Eger várát Dobó István várkapitány és helyettesei Figedy János és Bornemissza Gergely vezetésével megvédték a török seregtől. Dobó István feljegyzéséből tudjuk, hogy a Hatvanban szolgáló pap rendszeresen küldött adatokat a törökökről Egerbe.

1553-tól Bornemissza Gergely az új egri várnagy.

1554. október 17-én azt a hírt kapja, hogy a hatvani török **Pásztót** és annak környékét pusztítja. Tudomása szerint a hatvani bég a Dunántúlon van csapatával, mert a budai pasa oda rendelte. Azonban a bég visszatért szandzsákjába, így amikor Bornemissza Gergely kis létszámú csapattal rátört a törökre, Veli bég serege kelepcébe zárta őket és az egész huszárcsapatot fogságba ejtették. Bornemissza Gergelyt Isztanbulba szállították, ahol megpróbálták rávenni az átállásra. Két év után Ahmed (az egykori, Egert sikertelenül ostromló török csapat vezére) bosszúból felakasztatta, amiért később ő is megkapta a selyemzsinórt.

Bajvívás

Balassi Bálint: Egy Katonaének (részlet)

.... Ellenség hírére

Vitéznek szive

Gyakorta ott felbuzdul;

Sőt azon kívül is,

Csak jó kedvéből is

Vitéz próbálni indul;

Holott sebesedik,

Öl, fog vitézkedik,

Homlokán vér lecsordul

A végbeliek életéhez hozzátartozott a bajvívás, a kopjatörés. Ezen nevelkedett a magyar katona, ezek élesztették a harci tüzet meg a vitézi szellemet, akik közül Várpalota kapitánya, **Thúry György** volt a legnagyobb bajvívó⁴. Fiatal kora óta rengeteg sikeres bajvívást valósított meg. Egyedül, Dsáffer vajda távozott élve a viadala helyszínéről. Ez a vajda az 1560-as években Hatvanba szolgált és rendkívül sok bajt okozott az egrieknek. **1566.** április elején, húsvét napján Mágócsy és Figedy János vezetésével 12 nagyon jó lovast küldött a hatvani várhoz cselvetésként. 500 egri huszár és 140 hajdú elbújva lesben álltak. Dsáffer, azt hitte, hogy csak egy kisebbfajta eltévedt lovascsapat van a falaknál, ezért kijött a várból, és üldözőbe vette a magyarokat. A leshelyről rátörtek az egriek, és kemény csatában győztek, Dsáffer vajdát súlyos sebekkel elfogták és Egerbe szállították⁵.

Vásárütés

Mivel a végvári vitézek fizetése rendszertelenül történt és mindig elmaradásban volt, ezért a legjövedelmezőbb fizetéskiegészítésnek a török területen történő vásárok megsarcolása számított.

1584-ben az egri vitézek Balassi Bálint vezetésével a hatvani sokadalmon ütöttek rajta, sok török kereskedőt kifosztottak, temérdek zsákmányra tettek szert. Hazafelé tartottak a sok áruval, amikor a sebtében összeszedett török sereg rájuk rontott. Az egriek nagyrésze elesett, vagy rabságba került. Balassi Bálint is csak nagy nehézség árán tudott megmenekülni.⁶ Az ekkor elfogott vitézek közül húszat Isztambulba vittek. A törökök ezután Hatvan városát is palánkkal vették körbe. A várban csak az igazhitűeket túrték meg, a városban lakhattak a keresztény ráják és a török zsoldban álló balkáni ortodox vallású katonák.

1585 augusztus második felében tartották a híres turai vásárt. A nyereség reményében az egri vitézek kiegészültek a kassai, a szatmári, a kállói és a tokaji huszárokkal. Így 2500, többségében lovas indult el Báthori István vezetésével. A sereget három részre osztották, majd éjszaka közelítették meg Turát⁷. Augusztus 24-én délután két órakor ütöttek rajta a vásárosokon. A vásár már oszlófélben volt, a kereskedők a megmaradt áruikat csomagolták, a vásárt biztosító szolnoki bég 300 válogatott katonája is szedelőzködött, mikor a mieink megérkeztek. A túlerő miatt hamarosan végeztek a katonákkal, majd a kereskedők következtek. Három óra hosszan

tartott a kereskedők kifosztása, az életüket meghagyták, csak a portékáikat, pénzüket vették el. A keresztény kereskedőket nem bántották. A jelentések szerint 150 szekér rakományt indítottak útnak. Hatalmas erőltetett menetben tértek haza mert a törökök támadásától végig tartottak. Az árukon kívül 20 kereskedőt és 137 török katonát is magukkal vittek. A magyarok közül csak 7 ember esett el. A roppant sok árut Tokaj várába vitték, ahol kótyavetyére bocsájtották. Ez volt a végvári harcok legsikeresebb vásárútése, mely a budai pasa állásába került.⁸

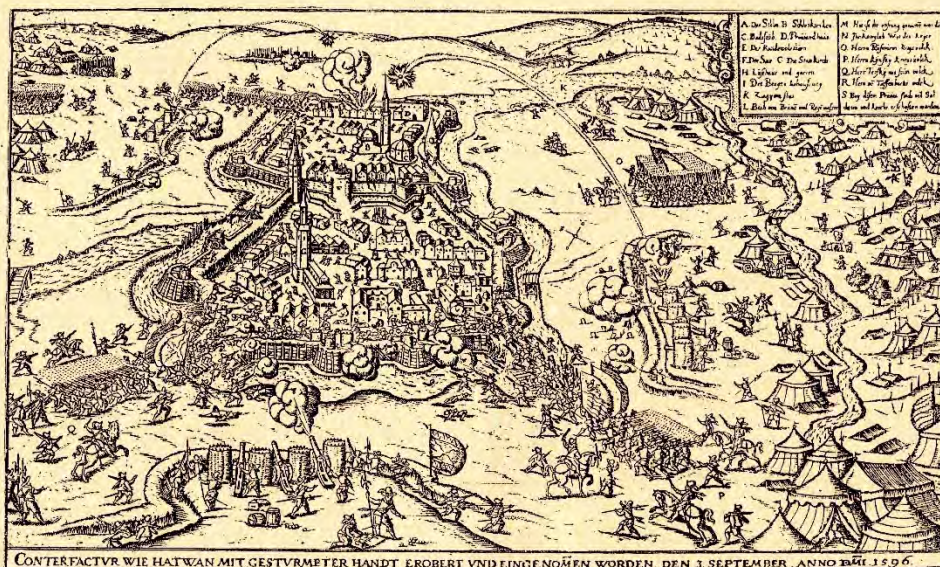
Hatvan ostromai

1594-ben Teufenbach, a felvidékiek kapitánya, a kassai, a tokaji, a szendrői, a diósgyőri és az egri vitézekkel kiegészülve, 17.000 katonával Hatvan ostromához gyülekezett. Itt volt Báthory István országbíró, Dobó Ferenc (Dobó István fia), Rákóczy Zsigmond, Homonnai István, és az öreg vitéz Forgách Simon, akire rábízták az itteni csapatok vezetését. Körbe zárták Hatvan várát, elkezdődött az ostrom, lőtték a várat és a várost. A várat 1.500 jól felkészült török katona védte. Haszán budai pasa és Mehmed beglerbég 30.000 főnyi felmentő sereggel érkeznek a hatvani várvédők megsegítésére. Jászberénynél keltek át a Zagyván, hogy Tura felől oldalba támadva a keresztény csapatokat felmentsék Hatvant. Fogách Simon megragadva az alkalmas pillanatot, az ügyesen felállított útegeivel oldalról olyan erővel rohanta meg a törököket, hogy azok a nagyobb létszám ellenére hanyatt-homlok menekültek Buda felé. 3.000 török maradt a csata helyszínén, amely Turához közel, a Boldog felé eső részen volt. A turai vereség ellenére Hatvan várát nem adja a török, hanem még ki-ki is tör belőle és katonát, lovat, ökröt is elragadnak az ostromlóktól. Mivel a hatvani harcokkal egyidejűleg folyó Esztergom ostroma sikertelenül végződik, ezért a keresztény seregek majd kéthavi küzdelem után elvonulnak Hatvan alól.

1596 augusztus 8-án, Vác visszafoglalása utáni haditanácson, Miksa főherceg vezetésével elhatározták, hogy Buda felszabadítása előtt Hatvant kell bevenni.⁹

Ezt az ostromot mutató, Ortelius Redivivusból származó ábrázolás olyan nézetből ábrázolja Hatvant¹⁰, mintha a mai Penny Market felett, 80 m magasságból néznénk a Zagyva felé.

A keresztény seregek augusztus 15-én értek Hatvanba, először a pásztói és a budai kapu közelébe helyezkedtek el. A 25.000-es sereg ellen a hatvani várban 1.500 török katona tartózkodik a híres Arslán (Oroszlán) bég vezetésével. A várban lévők számát növeli, hogy Budáról tekintélyes számú török menekült ide a családjukkal együtt. Az ostromlók sáncokkal veszik körbe Hatvant. Érdekes módon, nem volt elég iható vizük az ostromlóknak. A szőlőhegy lábánál lévő forrás a védők tűzkörletén belül volt, így az onnan való vízfordás emberéletekbe került. 20-án a nagy meleg és az élelemhiány is nehezítette az ostromot. 22-én reggel a törökök kitörtek a várból és egy ezredet elfogtak a vízi sáncnál, majd felkoncolták, fejét „Allah Akbár” kiáltásokkal a várba vitték, ahol kitézték a falra és gúnyolódtak az ostromlókon. Augusztus 24-én megérkezik egy tetemes élelmiszer szállítmány és három havi zsold. Másnap a reggeli imalövés megszólalása után egy török dervis gúnyolódik a keresztényeken, ezt meghalva egy tűzér a táborból eltalálja a tornyot, amely a dervissel együtt ledől. Az ostromlók megpróbálják a várárokból elvezetni a vizet, de ez az esős idő miatt nem sikerült.

Hatvan megvétele 1596-ban.

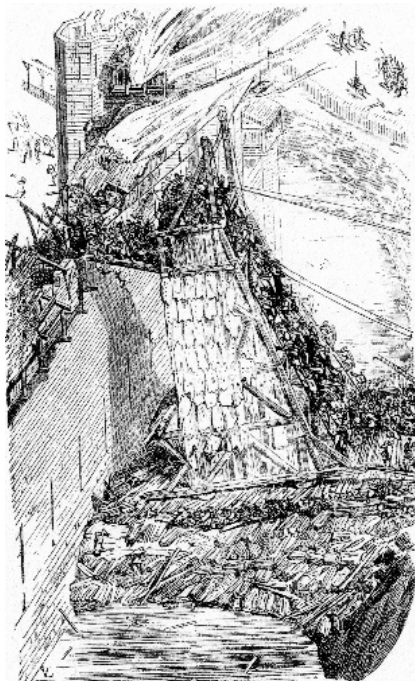
(Ortelius Redivivus-ból.)

A) A vár. B) A vár-templom. C) Fürdő. D) Élelemraktár. E) Torony. F) A város. G) A város temploma. H) Nyári lak és kert. I) A bég lakása. K) A Zagyyva. L) Patak. M) E helyen vették be a várat. N) Királyiak táborra. O) Rüsswurm emberei. P) Kinszky emberei. Q) Tertzky emberei. R) Teuffenbach emberei. S) Kút, melynél sok vitézt és szolgát agyonlőttek.

Az árkokat 400 kocsi rőzsével kezdték el feltölteni. Időközben megérkezett Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem hada is, így már 40-50.000 volt az ostromló sereg létszáma.

Ekkor tartózkodott a legnagyobb létszámú katonaság Hatvannál!

Sprinzenstein Albrecht irányításával három ostromtorony építésébe kezdtek, hogy a várfalak megmászását elősegítsék¹¹. Magasságuk a bástyák tetejével volt azonos. A három hete tartó ostrom során a falakat ágyúzással gyengítik. (A fából és földből készült palánkvár az ágyúgolyóval szemben rugalmasan viselkedik, elnyeli azt, így nem okoz benne nagy kárt.)

1 Ostromtorony korabeli ábrázolása

Az elfogott törökök vallomásai szerint nagymennyiségű étellel és lőporral rendelkeznek a védők. A várban két szárazmalom is található, melyben éjjel-nappal dolgoznak. A hatvani bég mellett itt van Ali, füleki bég is. Amikor a török katonák éjjel pihennek, akkor az asszonyoknak és az embereknek egész éjjel az utcákon kell járkálniuk.

A várvédők rendszerint hajnalban intéznek kitöréseket, hogy német ruhába öltöztetett kémeket tudjanak küldeni Budára és Szolnokra, felmentő csapatokat remélve. Az egyik kiküldött lovas két, vörössel megfestett galambot is magával vitt, hogy ha ő nem tud már visszatérni (mert a visszatérés mindig nehezebb), akkor a galambokat röptesse haza.

Az ostrom végén csakugyan megjött a galamb azzal az utasítással, hogy tartsák magukat a török védők a legvégsőbbig. Szeptember 2-án 2400 ágyúlövést adtak le a várra, köztük 20 tűzgolyót. A keletkezett tüzeket a törökök példátlan vakmerőséggel és halálmegvetéssel mindig

2Evlia Cselebi (fantázia-kép N. Ikiz Evliya

eloltották. Az ostromtornyok is elkészültek, melyek erős keményfa deszkával voltak felszerelve, lőrészekkel ellátva és nedves ökörbőrökkel beborítva.

Szeptember 3-án, délután 2 órakor indult meg a roham a várért. Az ostromtornyokat a várfalhoz vitték. A harc mindkét oldalról vitézül és önfeláldozással folyt. Megkezdődött az ember-ember elleni harc, ahol a létszámbeli fölény meghatározó volt. A városba és a várba behatoló katonák Hatvant este 6 órára sikeresen visszaveszik a töröktől. A vallonok nem kegyelmeznek senkinek, még a nőknek és a gyermekeknek sem. A császári csapatok vesztesége 400 fő. Az 1500 török harcos lényegében mind meghalt. Elesett a hatvani és a füleki bég is. A hatvani bég anyja és 1100 török nő került fogságba. A várban nagyméretű ágyút nem találtak, csak 13 kisebb löveget. Volt viszont 430 ökör, 234 ló, 200 szamár és 120 teve, amit a katonák magukkal vittek. Aranyat, ezüstöt alig

találtak, valószínűleg idejében kimentették a várból. Szeptember 8-ig eltemették a halottakat, majd 9-én feloszlott a hatvani tábor.

A szultán hatalmas seregének közeledése nyomasztóan hatott a keresztény hadvezetésre, akik Bécs védelmét tekintették a legfontosabbnak. A vár megerősítésére nem volt idő, így azt felgyújtva, lerombolva visszavonulnak a keresztény csapatok Vácra. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Egert fogja ostrom alá venni a török, akkor Nyáry Pál egri várnagyot német, cseh és vallon csapatokkal visszaküldték Egerbe. A szultán ezután elfoglalja Egert, majd Hatvant is helyreállíttatja.

1603 novemberében, Buda visszafoglalására induló Ruszwurm Hermann 6.000 katonája meglepetésszerűen körbeveszi Hatvant akkor, amikor a bég portyázni volt. A bent rekedt törökök szabad elvonulás fejében feladják a várat teljes fegyverzettel és felszereléssel együtt. Ekkor majd egy évig újra, a félhold helyett magyar zászló leng a tornyokon. A várost megtartani nem volt lehetséges, ezért egy évvel később Radislaw Vilmos várparancsnok a közeledő török sereg miatt felgyújtatja, majd elvonulnak a keresztény csapatok. A törökök ekkor készítik el a vár körül az egy széles vizesárok helyett a kettős vizesárkot, szigettel középen, melynek külső részén kihegyezett cölöpsort helyeznek el.

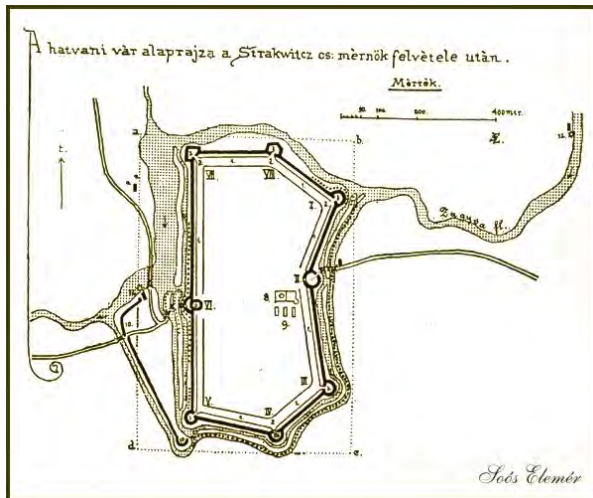
Ezután a város és a vár életében egy viszonylag hosszú, harcoktól csendesebb időszak következik. Eger is török kézen van, így Hatvan már nem esik a harcok közvetlen élvonalába.

1666-ban Evlia Cselebi török utazó is megfordul a falai között.

1683-ban a törökök és hűbéreseik csúfos vereséget szenvednek Bécs alatt. Sobieski János lengyel király még Esztergom várát is elfoglalja, majd az Ipoly völgyén átvonulva visszaveszi Szécsényt. A kis Hollókő és Buják török őrsege, szabad elvonulás fejében Egerbe vonul. 1684-ben Murtezán, a hatvani aga Buják várát visszafoglalja.

1686-ban a Pest és Buda ostromára készülő császári hadakat nyugtalanították a hátukban lévő hatvani és egri török katonák. Elhatározzák, hogy a hatvani török bázist kiiktatják, ezért

Heissler és Mercy vezetésével szeptemberben elindultak ellene. Látva az elsőpró túlerőt, **1686. szeptember 2-án** a törökök kiürítik és felégetik Hatvant.

Ekkor készült Starckwitz császári hadmérnök felmérési rajza a hatvani várról.¹²

A török kiűzése után Hatvan újra az ország közepére esik, így a hadiesemények elkerülnek. A Rákóczi szabadságharcban meg akarják erősíteni a várat, azonban már komoly harcok nem történnek a falainál. A várfalak valószínűleg fokozatosan tűnnek el, egyrészt Starhemberg gróf, Hatvan új kegyura, másrészt a városba betelepülők által, akik egyre többen vannak. A város előbb északi irányba, majd kelet felé terjeszkedik. A falakat

lerombolják, a használható anyagokból új épületeket emelnek. A vizes árkokat bentől kifelé haladva fokozatosan feltöltik. 1909-ben kiadott Heves Vármegye monográfiában még azt írják, hogy „az egykori földvár árka, amely a török hódoltság korából megmaradt, ma is látható”¹³.

2018. október 1.

Vígh Tibor építészmérnök

Jegyzetek:

¹ Dercsényi Dezső-Voit Pál: HEVES MEGYE MŰEMLEKEI III. 273. oldal

² Szepes (Schütz) Béla: Hatvan Község Története. 9. oldal

³ mint 2. 10. oldal

⁴ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok. Bp. Franklin-Társulat 1913. 79. oldal

⁵ Takáts Sándor: Bajvívó magyarok. Móra F. Könyvkiadó 1979. 203. oldal

⁶ mint 5. 132. oldal

⁷ Gömör Gusztáv: Hadtörténeti Apróságok. A turai kincs. Hadtörténeti közlemények 1894. 680-685 oldal

⁸ mint 6. 133-134. oldal

⁹ Gömör Gusztáv: Hatvan ostroma és bevétele 1596. Hadtörténeti közlemények 1894. 95-107, 242-254 oldal

¹⁰ Szalay-Baróti: A Magyar Nemzet Története. III. Bp. Lampel R. 1895. 151. oldal

¹¹ Könyöki József: A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. Budapest 1905. 362a, 362b ábra

¹² Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. 297. oldal

¹³ Dr. Borovszky Samu: Magyarország Vármegyéi és Városai, Heves Vármegye 1909. 152. oldal

A hatvani várról megjelent írások a Hatvani Kalendáriumban

Kassa András: A hatvani vár nyomai a mai városképben 2009/91

Vígh Tibor: A hatvani várról építészszemmel 2014/65

Vígh Tibor: Csaták, harcok a hatvani várnál ... 2019/40

Kassa András: Mozaikok a török időkből, a hódoltság korából...2019/52

Vígh Tibor: Hatvan a hódoltság korában...2020/51

Kassa András: Török kori temetők Hatvanban...2020/59

Vígh Tibor: Hatvan három megye határán - Nagyhatvan, Kishatvan kérdése a középkorban...2022/70